

Корольова Н.О.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ HAUS / ДІМ У РОМАНАХ ТОМАСА МАННА "БУДДЕНБРОКИ" ТА "ЧАРІВНА ГОРА"

Анотація. У статті досліджено особливості відображення поняття **Haus** / **дім** у романах Т. Манна "Будденброки" та "Чарівна гора", виокремлено мовні складники лексико-семантичного поля даного поняття, які характеризують специфіку його розуміння персонажами творів.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, семантичні характеристики, лексична репрезентація, ментальність, ядро, периферія.

Інформація про автора: Корольова Наталія Олександрівна – асистент кафедри німецької філології; ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

Koroliova N.O.

LEXICAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF THE CONCEPT HAUS / HOUSE IN THE NOVELS OF THOMAS MANN "BUDDENBROOKS" AND "THE MAGIC MOUNTAIN"

Abstract. At the current stage of linguistic research becomes actual interest of scientists to the concepts, that are keys to the ethnic group or its representatives at a certain stage of their existence in space and time. In the context of the language of the novels of Thomas Mann has been allocated several major basic concepts that can be seen as defining the life of characters as subjects of the mentality of the German people.

The concept of the **HOUSE**, which belongs to the most important categories in the national, linguistic and artistic pictures of the world of many ethnic groups, has been the object of numerous studies of scientists. This concept includes a universal, ethnic, socio-cultural features, as well as part of the artwork is complemented by elements of the author's personality.

Observation of language material of novels of Thomas Mann's possible to determine the lexical-semantic field of concepts **Haus** (house), install the core and the periphery, language means of objectification.

The novel "Buddenbrooks", which refers to the early period of the writer's work is his first major work, it is characterized by the important role of this concept for the characters as elements of the projection of subjective mental characteristics of representatives of the German bourgeoisie of the late XIX century. Therefore, we can assume that the lexical-semantic field, which defines this concept in the work, are formed on the basis of the presence of two aspects of its assignment: general and specific.

The specific concept of relatedness regards buildings, there are objective in the physical space and belongs to the family Buddenbrooks. The general concept of relatedness Haus assumes the existence in the minds of the characters works as subjects of the German mentality its mental representation, a certain HOUSE as an important component of the system of values and priorities, evidence of their own social and family conditions.

Keywords: *lexical-semantic field, semantic characteristics, the lexical information, mentality, core, periphery.*

Information about author: *Koroliova Natalia Oleksandrivna – assistant of department of German philology; Prykarpatsky national Vasyl Stefanyk university.*

Королёва Н. А.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ HAUS / ДОМ В РОМАНАХ ТОМАСА МАННА "БУДДЕНБРОКИ" И "ВОЛШЕБНАЯ ГОРА"

Аннотация. *Понятие дом принадлежит к числу важнейших категорий в национальной, языковой и художественной картинах мира многих этносов. Оно включает в себя общечеловеческие, этнические и социокультурные признаки.*

Актуальность статьи заключается в ориентации ее проблематики на современную парадигму лингвистической мысли о взаимосвязи языка, культуры и мышления народа. Наблюдение за языковым материалом романов Томаса Манна позволило определить лексико-семантическое поле понятия Haus (дом), установить его ядро и периферию, средства языковой объективации.

Роман "Будденброки", который относится к раннему периоду творчества писателя и является его первым крупным произведением, характеризуется важной ролью данного понятия для персонажей как элементов проекции на субъективные ментальные характеристики представителей немецкой буржуазии конца XIX века. Поэтому можно предположить, что лексико-семантическое поле, которое

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

определяет это понятие в произведении, формируется на основании наличия двух аспектов его отнесенности: общей и конкретной.

Конкретная отнесенность понятия Haus касается здания, которое объективно существует в физическом пространстве и принадлежит семье Будденброк. Лексико-семантическое поле в этом случае формируется языковыми единицами способа функционирования, описания и характеристики дома, а также отношения к нему членов семьи.

Общая отнесенность понятия Haus предполагает существование в сознании персонажей произведения как субъектов ментальности немецкого этноса его определенной ментальной репрезентации, определенного лингвокультурного символа дома как важной составляющей системы ценностей и приоритетов, свидетельство собственного социального и семейного состояний. Репрезентативный фонд такого аспекта вербализации понятия составят лексемы, номинирующие чувства и эмоции, факторы действительности, которые эксплицитно, имплицитно или ассоциативно его характеризуют. Ядро обеих форм отнесенности составляет лексема das Haus.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, семантические характеристики, лексическая репрезентация, ментальность, ядро, периферия.

Информация об авторе: Королёва Наталия Александровна – ассистент кафедры немецкой филологии; ГВУЗ "Прикарпатский национальный университет имени Василя Стефаника".

Сучасна парадигма наукового знання спрямована на комплексний, антропоцентрично орієнтований підхід до розуміння національної ментальності. Стверджується доцільність аналізу ментальної специфіки етносу у взаємозв'язку з його культурою та мовою як засобом її вербалізації [напр.: 2; 4; 5; 7; 8; 10; 11 та ін.]. Актуальність такого зацікавлення вчених зумовлена також і глобалізацією суспільно-політичних процесів постіндустріального суспільства, зокрема, прагненням етносів до взаєморозуміння.

На сучасному етапі лінгвістичних досліджень у руслі антропоцентризму став актуальним інтерес вчених до понять, які є ключовими для етносу чи його представників на певному етапі їх існування у просторі і часі. В контексті спостереження за мовою романів Томаса Манна та спираючись на їх

.....

часопростір, було виокремлено декілька основних базисних понять, які можна розглядати як визначальні для буття персонажів творів як суб'єктів ментальності німецького народу.

Поняття *dim*, яке належить до найважливіших категорій у національній, мовній та художній картинах світу багатьох етносів, стало об'єктом дослідження численних вчених, які характеризували його як частину дійсності, просторову сталу, супроводжуючу людину у різні періоди її життя [напр.: 1; 6; 9. с. 189]. Це поняття містить у собі загальнолюдські, етнічні та соціокультурні ознаки.

Об'єктом дослідження у статті є поняття *dim* / *Haus* у романах Т. Манна "Будденброки" та "Чарівна гора", **предметом** – лексико-семантичні засоби, які характеризують специфіку його відображення у свідомості персонажів творів. **Завдання** дослідження полягає в інтерпретації лексичних засобів з **метою** встановлення лексико-семантичного поля даного поняття та виокремлення його ядра та периферії.

Актуальність статті полягає в орієнтації її проблематики на сучасну парадигму лінгвістичної думки щодо взаємозв'язку мови, культури та мислення народу. **Новизну** матеріалу визначає виокремлення лексики, яка містить імпліцитну чи експліцитну вказівку на особливості репрезентації поняття *dim* / *Haus* у свідомості персонажів творів. **Матеріалом** аналізу слугує мова романів Т. Манна "Будденброки" та "Чарівна гора".

Спостереження за мовним матеріалом романів Томаса Манна дозволило визначити лексико-семантичне поле поняття *Haus* (*dim*) *Haus*, встановити його ядро та периферію, засоби мовної об'єктивації.

Відображення поняття *dim* / *Haus* у свідомості персонажів роману "Будденброки" реалізується в межах лексико-семантичного поля, яке формується на основі наявності двох аспектів його віднесеності – загальної та конкретної.

Конкретна віднесеність поняття *Haus* стосується будівлі, яка об'єктивно існує у фізичному просторі та належить родині Будденброк. Лексико-семантичне поле у цьому випадку формується мовними одиницями способу функціонування,

опису та характеристики будинку, а також відношення до нього членів сім'ї.

Загальна віднесеність поняття *Haus* передбачає існування у свідомості персонажів твору як суб'єктів ментальності німецького етносу його певної ментальної репрезентації, певного лінгвокультурного символу *дому* як важливої складової частини системи цінностей та пріоритетів, свідчення власного соціального та сімейного станів. Репрезентативний фонд такого аспекту вербалізації поняття становитимуть лексеми, що номінують почуття та емоції, фактори дійсності, які експліцитно, імпліцитно чи асоціативно його характеризуватимуть.

Ядро обох форм віднесеності становить лексема *das Haus*. У свідомості персонажів поняття *Haus* сприймається у двох аспектах: *Wohnung* (житло) і *Familie* (родина).

Ближню периферію лексико-семантичного поля поняття *Haus (дім)* у творі формують лексеми, які відображають сприйняття даного поняття персонажами твору в якості "Житла". Сюди належать найменування елементів внутрішнього простору будівлі, мовні одиниці, які називають приміщення залежно від їх функціонального призначення, лексеми, що характеризують меблі та внутрішнє оздоблення дому. Дальню периферію зазначеного лексико-семантичного поля формують мовні одиниці, що реалізують розуміння персонажами поняття *Haus (дім)* в аспекті "Родина". Сюди належать номінації членів сім'ї та лексеми, що характеризують їх ставлення один до одного. Загалом складовими частинами лексико-семантичного поля є мовні одиниці, які конотативно й контекстуально відображають характерні якості та властивості названих центральних елементів структурного утворення поля та вступають з ними у парадигматичні відношення.

Спостереження за мовним матеріалом роману містить, на нашу думку, практичне підґрунтя для зазначених тверджень. У наведеному нижче фрагменті тексту мова йде про ландшафтну кімнату як складову частину будинку:

.....

Man saß im Landschaftszimmer, im ersten Stockwerk des weitläufigen alten Hauses in der Mengstraße, das die Firma Johann Buddenbrook vor einiger Zeit käuflich erworben hatte und das die Familie noch nicht lang bewohnte. Die starken und elastischen Tapeten, die von den Mauern durch einen leeren Raum getrennt waren, zeigten umfangreiche Landschaften, zweifarbig wie der der dünne Teppich, der den Fußboden bedeckte, Idylle im Geschmack des 18. Jahrhunderts, mit fröhlichen Winzern ...Ein gelblicher Sonnenuntergang herrschte meistens auf diesen Bildern, mit dem der gelbe Überzug des weißlackierten Möbel und die gelbseidenen Gardinen vor den beiden Fenstern übereinstimmten (Thomas Mann, S. 6).

Лексико-семантичне поле формується у зазначеному контексті ядром – іменником *das Haus* та ближньою периферією – лексемами, які номінують різні аспекти існування будинку: назви приміщень (*Landschaftszimmer* (ландшафтна кімната), *Raum* (приміщення, простір), їх функціонально-складові частини (*der Stockwerk* (поверх), *die Mauern* (стіни), *der Fußboden* (підлога), *das Fenster* (вікно), елементи внутрішнього оздоблення приміщень (*die Tapeten* (настінні килими), *der Teppich* (килим), *die Bilder* (картини), *die Möbel* (меблі), *die Gardinen* (штори, гардини), мовні одиниці, що характеризують чи описують зазначені номени, а також містять експліцитну чи імпліцитну вказівку на пов'язані із ними важливі дії (прикметники *weitläufig* (просторий), *alt* (старий), *stark* (міцний), *elastisch* (еластичний), *umfangreich* (великий, широкий), *zweifarbig* (двоколірний), *dünn* (тонкий), *weißlackiert* (полакований у білий колір), *gelbseiden* (виготовлений із жовтого шовку) та дієслова *erwerben* (придбати) і *bewohnen* (обживати, жити). Семантика зазначених мовних одиниць, використаних у вказаному контексті, детермінує їх приналежність до лексико-семантичного поля поняття **Haus** (**дім**) у романі "Будденброки", утворюючи сферу опису будинку, його внутрішнього оздоблення та характеризуючи сприйняття персонажами твору свого дому як важливої складової частини їх існування. Твердження про таке сприйняття будинку має своїм

лексичним підґрунтям розширений та деталізований опис елементів приміщення, їх функціонального призначення та ролі у системі цінностей персонажів.

Важливим є ще один аспект сприйняття даного поняття персонажами твору в романі, а саме – як місце проживання родини Будденброків, що є його центральним елементом. На основі спостереження за мовою твору та його часопростором було встановлено лексику, яка належить до дальньої периферії лексико-семантичного поля поняття **Haus (dīm)** – сприйняття його персонажами твору як "Родини". Сюди належать не лише номінації членів сім'ї, але й їх відношення до будинку та один до одного. Зазначені вище поняття не є дискретними структурами, абсолютно незалежними один від одного. Їх взаємозв'язок підтверджується спостереженням за мовним матеріалом роману, актуалізуючись і в наведеному нижче прикладі. Запропонований фрагмент тексту містить опис вражень Томаса Будденброка, представника третього покоління цієї родини, про своє одруження. У цьому контексті ми можемо говорити про загальну віднесеність поняття **Haus (dīm)**:

"Ja, Tony!" sagte er nachdrücklich. Es entstand eine Pause. Er atmete den Rauch über den Tisch hinüber und fuhr fort: "Zunächst bin ich sehr froh, verheiratet zu sein und einen eigenen Hausstand begründet zu haben. ...aber das rechte Vertrauen der Welt gewinnt man erst, wenn man Hausherr und Familienvater ist (Thomas Mann, S. 287).

Складовими частинами лексико-семантичного поля будуть, у даному випадку, мовні одиниці дальньої периферії реалізації поняття **Haus (dīm)** у романі, значення яких характеризує таке його розуміння у свідомості Томаса Будденброка: іменники *der Hausstand* (господарство), *der Ehrgeiz* (марнолюбство), *der Hausherr* (господар), *der Familienvater* (батько сім'ї), *das Vertrauen* (довіра), прикметники *verheiratet* (одружений), *recht* (справжній), дієслова *begründen* (засновувати), *besitzen* (володіти). Спостереження за семантикою виокремлених лексем дало можливість припустити, що у даному контексті вони містять елементи характеристики розуміння Томасом

Будденброком необхідності заснування власної родини та господарства як передумови до успішної кар'єри та становища у суспільстві. Поняття **Haus (dim)** у такому контексті є загально віднесеним і вмщує в себе розуміння наявності власного дому як сукупності факторів родини, господарства, незалежності та запоруки соціального становища. Тому складовими частинами лексико-семантичного поля, які відображають сприйняття дому у взаємозв'язку з родиною є, у зазначеному контексті, мовні одиниці, семантика яких характеризує особливості його розуміння.

Ще одним великим твором Томаса Манна, віднесеним до другого етапу його творчості, є роман "Чарівна гора". Аналіз мовного матеріалу твору дозволив спостерегти специфіку сприйняття поняття **Haus (dim)** у часопросторі роману, виокремити складники його лексично-семантичного поля та встановити їх особливості. Тематично-змістове наповнення твору формує основу особливостей мовної репрезентації даного поняття: розуміння *дому* у творі може бути структуроване у межах тих самих двох основних аспектів, що й в першому романі письменника – "Житло" та "Родина", які є визначальними для лексичних складників ближньої та дальньої периферії лексико-семантичного поля. Проте особливості часопростору та змістового наповнення роману визначили специфіку сприйняття поняття **Haus (dim)** як житла у творах "Дім дідуся Ганса Касторпа" та "Санаторій "Давос". Таке сприйняття поняття у романі базується на існуванні, фактично, двох місць, які сприймаються як дім головними героями твору, зокрема Гансом Касторпом.

Спостереження за лексичними складовими частинами наведених нижче фрагментів тексту дало можливість встановити складники лексико-семантичного поля **Haus (dim)**, передусім його сприйняття як санаторію "Давос" у зазначеному контексті:

Gleich zur rechten, zwischen Haustor und Windfang, war die Concierge-Loge gelegen, und von dort kam ein Bediensteter von französischem Typus, der, am Telefon sitzend, Zeitungen gelesen

.....
hatte, in der grauen Livree des hinkenden Mannes am Bahnhof ihnen entgegen und führte sie durch die wohl beleuchtete Halle, an deren linken Seite Gesellschaftsräume lagen (Thomas Mann, S. 20).

Die Tür war doppelt, mit Kleiderhaken im inneren Hohlraum. Joachim hatte das Deckenlicht eingeschaltet, und in seiner zitternden Klarheit zeigte das Zimmer sich heiter und friedlich, mit seinen weißen, praktischen Möbeln, seinen ebenfalls weißen, starken, waschbaren Tapeten, seinem reinlichen Linoleum-Fußbodenbelag und den leinenen Vorhängen, die in modernem Geschmacke einfach und lustig bestickt waren (Thomas Mann, S. 21).

У першому виокремленому нами фрагменті йдеться про первинний опис санаторію під час прибуття туди Ганса, який вважав, що приїхав на декілька тижнів відвідати кузена, а в другому міститься детальне зображення кімнати, яка стала для головного героя домом на довгі роки. Мовними одиницями, складниками ближньої периферії лексико-семантичного поля у зазначених контекстах становлять іменники *das Haustor* (ворота будинку), *der Windfang* (тамбур), *die Concierge-Loge* (місце консьєржа), *die Halle* (зал), *die Tür* (двері), *der Kleiderhaken* (гачки для одягу), *der Hohlraum* (порожній простір), *das Zimmer* (кімната), *die Möbel* (меблі), *die Tapeten* (шпалери), *der Linoleum-Fußbodenbelag* (лінолеум), *die Vorhänge* (гардини), дієслово, яке характеризує місцезнаходження даних складових частин будинку, – *liegen* (лежати, бути розташованим), а також лексеми, які описують якісні ознаки даних функціональних складових частин – *wohl beleuchtet* (добре освітлений), *weiß* (білий), *heiter* (світлий), *friedlich* (мирний, спокійний), *praktisch* (практичний), *stark* (міцний), *waschbar* (придатний для прання), *reinlich* (чистий), *leinen* (ляний).

Отже, поняття **Haus** (дім) вербально репрезентується у часопросторі романів у різних аспектах. Лексико-семантичне поле формують мовні одиниці, які характеризують розуміння даного поняття у романі. При цьому важливою є їх контекстуальна приналежність та взаємозв'язок із часопростором твору.

Перспективною даної статті є дослідження інших публіцистичних та художніх творів Томаса Манна з метою поглиблення знань про ментальні риси німецького народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базылова Л. А. Средства репрезентации концепта ДОМ в русском и немецком языках / Людмила Анатольевна Базылова. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук : 10.02.04 "Германские языки" ; Брянский государственный университет – Брянск, 2010. – 196 с.
2. Бетильмерзаева М. М. Ментальность в контексте информационного взаимодействия / Марет Мусламовна Бетильмерзаева // Научная мысль Кавказа, 2010. – № 1. – С. 64–71.
3. Воркачев С. Г. Вариативные и ассоциативные свойства телеономных лингвоконцептов / Сергей Георгиевич Воркачев – Волгоград : Парадигма, 2005. – 214 с.
4. Гачев Г. Д. Ментальности народов мира / Георгий Дмитриевич Гачев. – М. : Алгоритм, 2008. – 541 с.
5. Історія європейської ментальності. Серія : Культурологія / за редакцією Петера Дінцельбахера. – К.: Літопис, 2004. – 722 с.
6. Медведева А.В. Концепт ДОМ в русской и английской концептосферах / Алена Викторовна Медведева // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж, 2001. – С. 98–114.
7. Нечаева Е.Ф. Языковое сознание и национальный менталитет (к вопросу о терминологии) / Елена Федоровна Нечаева // Лингвистика и межкультурная коммуникация. – № 2. – 2009. – С. 30–33.
8. Попко Л.П. Неологизация в языке как трансляция культурно-лингвистической национальной ментальности. / Людмила Петровна Попко. – К. : ГАРККиИ, 2008. – 360 с.
9. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 322 с.
10. Флакман А.А. Немецкий язык как отражение ментальности его носителей : Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук : 10.02.04 "Германские языки" / Анна Александровна Флакман; Нижегородский государственный лингвистический университет имени Н. А. Добролюбова – Нижний Новгород, 2005.
11. Хакуй М.А. Лингвокогнитивные способы экспликации ментальности языковой личности Джона Голсуорси (на материале романа "Сага о Форсайтах") : Диссертация на соискание ученой

степени кандидата філологічних наук: 10.02.19 "Теорія мови" / Марина Адамовна Хакуй ; Адыгейский государственный университет – Майкоп, 2011. – 271 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Mann Th. Buddenbrooks. Verfall einer Familie / Thomas Mann. – Moskau : Verlag für fremdsprachige Literatur, 1956. – 735 s.

13. Mann Th. Der Zauberberg. – Frankfurt am Main : S. Fischer Verlag GmbH, 1994. – 703 s.

REFERENCES

1. Bazylova L. A. *Means of representation of concept HOUSE in Russian and German* [Sredstva reprezentatsyi kontsepta DOM v russkom i nemetskom jazykakh] / Liudmila Anatol'evna Bazylova. Dissertatsiya na soiskanye uchenoi stepeni kandidata fylolohicheskikh nauk : 10.02.04 "Germanskije jazyki" ; Bryanskyi hosudarstvennyi universytet – Briansk, 2010. – 196 s.

2. Betyl'merzaeva M. M. *Mentality in the context of information interaction* [Mental'nost' v kontekste informatsyonnogo vzaimodejstvija] / Maret Muslamovna Betyl'merzaeva // Nauchnaja mysl' Kavkaza. 2010. – № 1. – S. 64-71.

3. Vorkachov S. G. *Variative and associative properties of teleonom lingvocontsepts* [Variativnyje i assotsyativnyje svojstva teleonomnyh lingvokontseptov] / Sergej Georgijevich Vorkachov – Volgograd : Paradigma, 2005. – 214 s.

4. Gachev G. D. *Mentality of the people of the world* [Mental'nosti narodov mira] / Georgij Dmitrjevich Gachev M. : Alhorytm, 2008. – 541 s.

5. *The history of European mentality* [Istorija jevropejs'koji mental'nosti]. Serija : Kul'turologija / za redaktsijeju Petera Dintselbahera. – K. : Litopys, 2004. – 722 s.

6. Medvedeva A. V. *Concept House in Russian and English kontseptosphere* [Kontsept DOM v russkoj i anglijskoj kontseptosfere] / Alena Vyktorovna Medvedeva // Metodologicheskije problemy kognitivnoj lingvistiki. – Voronezh, 2001. – S. 98-114.

7. Nechaeva E. F. *Language consciousness and national mentality (to a question on terminology)* [Jazykovoje soznanije i natsyonal'nyj mentalitet (k voprosu o terminologii)] / Elena Fedorovna Nechaeva // Lingvistika i mezhkul'turnaja komunikatsija. – № 2. – 2009. – S. 30-33.

8. Popko L. P. *Neologization as a cultural and linguistic translation of the national mentality*. [Neologizatsija v jazyke kak transliatsija kul'turno-lingvisticheskoj natsyonal'noj mental'nosti] / Lyudmyla Petrovna Popko. – K. : HARKKyY, 2008. – 360 s.